

БОЙЧУК А. Ю.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного
управління та цифрової економіки
(Державний університет
інтелектуальних технологій і зв'язку)
ORCID ID: 0009-0006-2272-7130

УДК 340:347.97/.99(477)"1991/2025"

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.131>

ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

У статті проведено комплексне дослідження стосовно еволюції уявлень про доступ до правосуддя в українській юриспруденції, починаючи з кінця 1980-х років до сьогодення. Простежено трансформацію підходів до розуміння категорії «доступ до правосуддя» від формального сприйняття, як можливості звернення до суду у пізньорадянський період, до сучасного багатовимірного розуміння цієї категорії, що включає правову допомогу, рівність сторін, прозорість процесу, виконання судових рішень, а також застосування альтернативних способів врегулювання спорів. Наголошено, що в умовах розбудови незалежної держави питання доступу до правосуддя отримало вагоме значення у контексті демократизації судової влади, утвердження верховенства права та наближення правосуддя до людини.

У дослідженні виокремлено підходи українських дослідників до розуміння категорії «доступ до правосуддя». Це розуміння включає в себе: доступ як принцип судової системи, як гарантія реалізації інших прав і свобод, як інструмент забезпечення соціальної справедливості. Наголошено, що важливим є інтеграція міжнародно-правових стандартів, зокрема положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ, до вітчизняної політико-правової практики, що істотно вплинули на національне правове осмислення цієї категорії. Особливу увагу приділено етапам реформування судоустрою в Україні, які закріпили доступність правосуддя як конституційну гарантію.

Проведений аналіз дозволив виявити кілька етапів еволюції уявлень до розуміння поняття «доступ до правосуддя». Наголошено, що сучасне розуміння поняття «доступ до правосуддя» охоплює як національний, так і міжнародний виміри та передбачає поєднання класичних судових і новітніх позасудових механізмів вирішення спорів. Зроблено висновок, що «доступ до правосуддя», можна розглядати як гарантовану державою можливість людини звернутися до суду для захисту своїх прав і свобод, що тягне за собою дотримання вимог процесуальних норм розгляду справи, ефективного вирішення спору та виконання судового рішення.

Ключові слова: правосуддя, доступ до правосуддя, суд, захист, гарантії, судова система, судова влада, принципи правосуддя; законодавство; судово-правова реформа; справедливість

Boichuk A. Yu. The evolution of ideas about access to justice in Ukrainian jurisprudence

The article provides a comprehensive study of the evolution of ideas about access to justice in Ukrainian jurisprudence from the late 1980s to the present day. It traces the transformation of approaches to understanding the category of 'access to justice'

from a formal perception, as the possibility of appealing to the court in the late Soviet period, to the modern multidimensional understanding of this category, which includes legal aid, equality of the parties, transparency of the process, enforcement of court decisions, and the use of alternative dispute resolution methods. It is emphasised that in the context of building an independent state, the issue of access to justice has become significant in the context of democratising the judiciary, establishing the rule of law, and bringing justice closer to the people.

The study highlights the approaches of Ukrainian researchers to understanding the category of 'access to justice'. This understanding includes: access as a principle of the judicial system, as a guarantee of the realisation of other rights and freedoms, and as an instrument for ensuring social justice. It is emphasised that it is important to integrate international legal standards, in particular the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the ECHR, into domestic political and legal practice, which has significantly influenced the national legal understanding of this category. Particular attention is paid to the stages of reforming the judicial system in Ukraine, which have enshrined access to justice as a constitutional guarantee.

The analysis revealed several stages in the evolution of understanding of the concept of 'access to justice.' It is emphasised that the modern understanding of the concept of 'access to justice' encompasses both national and international dimensions and involves a combination of classical judicial and modern extrajudicial dispute resolution mechanisms. It is concluded that 'access to justice' can be regarded as a state-guaranteed opportunity for a person to apply to a court to protect their rights and freedoms, which entails compliance with the requirements of procedural rules for the consideration of a case, effective resolution of a dispute and enforcement of a court decision.

Key words: *justice, access to justice, court, protection, guarantees, judicial system, judicial power, principles of justice; legislation; judicial and legal reform; fairness*

Вступ. В Україні протягом тридцяти років незалежності питання доступу до правосуддя перебуває в полі зору вчених як теоретиків так і практиків. За цей час в країні було оновлено законодавство про судоустрій і судочинство, прийнято важливі процесуальні кодекси, які регламентують доступ до правосуддя. Водночас в науці відбувалася широка наукова полеміка щодо розуміння поняття «доступ до правосуддя». Вказане поняття є базовим та стосується багатьох аспектів функціонування правової системи і гарантування прав і свобод людини. Зважаючи на це, еволюція уявлень про доступ до правосуддя є актуальним напрямком вітчизняної юридичної науки і потребує усебічного осмислення та узагальнення.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження еволюції сутності поняття «доступ до правосуддя» в українській юриспруденції, простеживши етапи її розвитку. Виходячи з означеної мети, ставляться наступні завдання: встановити юридичну природу доступу до правосуддя протягом 1991-2025 років в українській юриспруденції; надати визначення поняття «доступ до правосуддя».

Методологія дослідження еволюції уявлень про доступ до правосуддя в українській юриспруденції складається із загальнонаукових, конкретно-наукових та спеціально-юридичних підходів та методів пізнання юридичного буття.

Базовим серед них є діалектичний метод, який характеризує доступ до правосуддя загалом як складне та багатоаспектне явище.

Аксіологічний підхід надав можливість показати, що дослідження еволюції уявлень про доступ до правосуддя в українській юриспруденції сприяє незалежності судової влади, утвердженню верховенства права, демократичних стандартів у державі.

Науковий плюралізм, як неодмінна умова сучасних юридичних досліджень, у поєднанні із структурно-функціональним підходом надав змогу охопити максимально можливу множину наукових підходів до розуміння категорії «доступ до правосуддя».

Герменевтичний метод став у нагоді під час вивчення нормативно-правової бази, важливих документів програмно-цільового характеру у сфері правосуддя, що стосуються розвитку судової політики в Україні.

Формально-юридичний метод використовувався для осмислення проблемних питань у сфері правосуддя, на розв'язання яких спрямовується сучасна судова політика Української держави.

Огляд літератури. Проблематика доступу до правосуддя постійно перебуває у полі зору дослідників. С. Кельбя [1] розглядала доступ до правосуддя як елемент правовладдя у сучасній демократичній державі. Ю. Сверба [2; 3] провела загальнотеоретичний аналіз поняття «доступ до правосуддя». Н. Ясельська [4], І. Верба [5] провели повне, змістове та термінологічне тлумачення поняття «доступ до правосуддя». І. Климкович [6] здійснила розгляд поняття «доступ до правосуддя» крізь призму судової практики. О. Балацька [7] розглянула сутність доступу до правосуддя як загальну засаду кримінального провадження. В. Шибіко, М. Данкевич [8], О. Кучинська, О. Щиголь [9] дослідили категорію «доступ до правосуддя» у кримінальному процесі. В. Горбалінський [10] розглянув сутність доступу до правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану. Ю. Матат [11] розглянув право на доступ до правосуддя крізь призму європейських традицій та вітчизняного досвіду. О. Гурою [12] було проаналізовано особливості доступу до правосуддя у практиці Європейського суду з прав людини.

Як бачимо, підходи до розгляду доступу до правосуддя, охоплюють широкий масив досліджень. Цей масив потребує узагальнення, упорядкування наукових матеріалів, їх структурування, що є запорукою для подальшого розвитку як теоретико-правової науки, так і галузевих юридичних наук, які стосуються процесуальних та інших аспектів доступу до правосуддя. Саме тому дослідження еволюції уявлень про доступ до правосуддя в українській юриспруденції полегшить упорядкування цих матеріалів і визначення їх юридичної природи.

Результати дослідження та дискусія. До утворення незалежної української державності, наприкінці восьмидесятих років, дослідження, стосовно доступу до правосуддя, українськими науковцями проводилися, переважно, у межах судочинства. Підтвердження цієї тези ми знаходимо, зокрема, у наукових доробках І. Ходаковського [13, с. 14], який проводив аналіз доступу до правосуддя зважаючи на особливості судової системи того часу. У своїх доробках він висвітлював проблематику функціонування органів судової влади, доступності процесуальних процедур та ролі суду в забезпеченні законності й правопорядку. Інші питання (устрій судової системи, надання безоплатної правової допомоги тощо) розглядалися виключно у взаємозв'язку із окремими інститутами цивільного процесу [14, с. 15].

На зорі української незалежної державності питання доступу до правосуддя перебувало у полі зору ряду дослідників. О. Овчаренко зазначила, що можна виокремити, принаймні, декілька основних контексти, у яких автори аналізують проблеми доступності правосуддя. По-перше, досить часто при визначенні завдань реформування судової влади, удосконалення судової системи акцентують увагу на наблизненні правосуддя до населення, досягнення максимальної можливої його доступності (П. Бойко [15, с. 1, 4], М. Ларін [16, с. 5], та ін.). При цьому не проводиться ретельний аналіз змісту і обсягу цього поняття [14, с. 15].

По-друге, існує значна кількість публікацій, у яких відображаються різноманітні прояви принципу доступності правосуддя, наводяться варіанти вирішення проблем, пов'язаних із його реалізацією в різних видах судочинства і стосовно судової системи (роботи І. Марочкіна [17, с. 125-131], Ю. Битяка [18, с. 51-60], Н. Сібільової [19, с. 15], П. Шевчука [20, с. 38-41; 21, с. 3-5], О. Шило [22, с. 179-185] та ін.

Зазначені публікації складають другий рівень наукового осмислення предмета нашого дослідження. Однак на цьому рівні проблеми висвітлюються дещо фрагментарно, що не дозволяє створити повної картини ситуації, яка склалася [14, с. 15].

Законом України «Про судоустрій України» 2002 року у п. 3 ст. 3 передбачено, що «судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в порядку, передбаченому Конституцією та законами» [23]. Одночасно п.1 ст. 6 цього Закону встановлюється, що «всім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону» [23].

Варто взяти до уваги, що на початкових етапах судово-правової реформи проголошено ідеї, реалізація яких у чинному законодавстві була спрямована на максимальне забезпечення доступу особи до суду. Посилання на необхідність забезпечення доступного і справедливого правосуддя, прозорості діяльності судів зроблено в підсумковому документі парламентських слухань «Про здійснення судово-правової реформи в Україні» [24], проведених у березні 2005 р. Аналогічні наголоси зустрічаються і у деяких підсумкових документах науково-практичних конференцій, законопроектах [14, с. 16]. Як зазначає з цього приводу О. Овчаренко, «доступність правосуддя необхідно віднести до інституційних принципів, які стосуються організації та діяльності судової влади в цілому» [25, с. 33].

І. Жаровська розглядає доступ до правосуддя як складову доступності права охоплює досить широкий спектр заходів та засобів, які забезпечують можливість особі або іншому суб'єкту безперешкодно звернутись до органів правосуддя та отримати захист свого права. Підкреслюється, що доступ до правосуддя забезпечується як на міжнародному так і на національному рівнях [26, с. 11].

Згодом, у 2010 році було прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [27]. Зважаючи на зміни до законодавства, слід простежити особливості наукових здобутків, що присвячені доступу до правосуддя на доктринальному рівні, оскільки саме доктрина дозволяє сформулювати цілісну концепцію цієї категорії та визначити ключові напрями її реалізації в національній правовій системі.

К. Ткач, з цього приводу, зазначає, що при дослідженні категорії «доступність правосуддя» головна увага приділялася способу гарантування юридичними системами рівних для всіх можливостей захисту порушених прав і забезпечення досягнення соціальної справедливості, що зобов'язувало процесуальну науку замінити метод догматичного аналізу правил судочинства вивченням ефективності їх реалізації на практиці й запропонувати рекомендації для вирішення правових конфліктів [28, с. 213]. Як вбачається, найбільш обґрунтованою є характеристика доступності правосуддя як певного стандарту з усіма його складниками зважаючи на розроблення й виокремлення загальних норм, відповідно до яких оцінюються рівень і якість останньої, які можна назвати типовими нормативами доступності [28, с. 215].

Аналізуючи правову природу права на доступу до правосуддя, А. Лужанський виокремлює наступні його складові: формально-правову, пов'язану з визнанням згаданого права і його реалізацію в межах дії позитивного права; змістову, яка пов'язана з нормативно-правовим закріпленням цього права та відповідних йому правових обов'язків; процесуальну, що регулює порядок реалізації цього права та порядок реалізації відповідних йому обов'язків [29, с. 45]. Також він зазначає, що доступ до правосуддя є складовою інституту основних та невідчужуваних прав і свобод людини і громадянина, який становить основу правового статусу особи, воно має бути передбачене правовим актом найвищої юридичної сили та внаслідок цього автоматично отримати додатковий фундаментальний захист, зокрема передбачені частинами 2, 3 ст. 22 Конституції гарантування та неможливість скасування конституційних прав і свобод, а також недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів [29, с. 48].

Торкаючись галузей права, І. Мокрицька зазначає, що доступність до правосуддя у кримінальному процесі означає: 1) забезпечення чіткості, прозорості та доступності правосуддя у кримінальному процесі, із урахуванням європейських та міжнародних стандартів; 2) визначальність та пріоритетність прав та свобод людини у кримінальному процесі (реалізація принципу верховенства прав та свобод людини); 3) безперешкодність, доступність та прозорість права на судовий захист; 4) безперешкодність, доступність та прозорість кримінального процесуального законодавства, виходячи із стану розвитку суспільства

та держави, з урахуванням міжнародних та європейських стандартів; 5) доступність та безбар'єрність механізмів реалізації, гарантування та правової охорони права на судовий захист; 6) безбар'єрність, прозорість та доступність звернення до суду у кримінальному процесі; 7) прозорість та доступність кримінального провадження; 8) безбар'єрність, прозорість та доступність процесуальних рішень у кримінальному процесі; 9) безбар'єрність, прозорість та доступність процедур оскарження процесуальних рішень у кримінальному процесі; 10) безбар'єрність, прозорість та доступність процедур виконання процесуальних рішень у кримінальному процесі; 11) наявність громадського контролю на усіх стадіях кримінального провадження [30].

О. Шуміло доступ до правосуддя розглядає як можливість подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище, та оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому Законом [31, с. 58].

М. Ясинок дає наступне визначення: «доступ до правосуддя – це створені державою такі юридично-правові умови, при яких кожна особа, яка вважає, що її права, свободи чи інтереси кимось порушені, має реальну можливість звернутися до суду, сподіваючись на оперативний та справедливий судовий захист, який направлено на відновлення порушених прав, свобод чи інтересів з обов'язковим та безумовним виконанням судових рішень у відведений законом строк» [32, с. 80].

У подальшому, вагомою віхою еволюції підходів доступу до правосуддя стало прийняття закону 2016 року «Про судоустрій і статус суддів» [33], який регламентував статус суддів та доступ до правосуддя. В межах цього нормативно-правового акта, питання доступу до правосуддя розглядали ряд дослідників. Зокрема, О. Балацька визначила, що доступ до правосуддя відображає широкий спектр різних цінностей та цілей у зв'язку з великою різноманітністю питань і видів діяльності сучасної правової соціальної держави. Сучасна модель доступу до правосуддя втілюється у пріоритетних напрямках діяльності держави щодо комплексного нормативного врегулювання системи правосуддя та суміжних правових інститутів, практичного дотримання цінностей, принципів та цілей верховенства права, за результатами яких зокрема визначається ефективність судового захисту прав і свобод особи та стан соціальної справедливості держави загалом [34, с. 24].

О. Козакевич стверджує, що доступ до правосуддя розглядається і визнається як окреме право людини, в системі нових індивідуальних і соціальних прав й одночасно як гарантія дотримання та реалізації прав людини у сфері правосуддя [35, с. 174].

В. Бурий представив структуровану позицію щодо права на доступ до правосуддя, котра виокремлює чотири покоління підходів до розуміння та реформування вказаного права:

- доступ до правосуддя як рівний доступ до правової допомоги (що надають правники) та судів. Це має бути досягнуте через надання відповідних державних субсидій та іншої правової підтримки;
- доступ до правосуддя як усунення дисбалансу в межах системи правосуддя, що виражене у зміні законів та судових процедур, судової практики з метою забезпечення чіткого порядку реалізації вказаного права. Це включає намагання максимально обмежити негативний вплив судового процесу на потерпілих та вдосконалення порядку судового вирішення спорів шляхом раціоналізації системи судочинства. Важливою є також «демістифікація» законодавства через спрощення мовних конструкцій та поширення загальної правової грамотності;
- доступ до правосуддя як віддання переваги позасудовим засобам вирішення спорів та важливості превенції виникнення та ескалації спорів, охоплюючи широке застосування змагальних та незмагальних альтернатив класичного правосуддя;
- поліпшення доступу до правосуддя шляхом створення відповідного конкурентного середовища, що дало б змогу організувати ресурси для доступу до правосуддя найбільш

продуктивно, зокрема через інститути ринку, наприклад, шляхом реформи правничої професії для зменшення вартості правничої допомоги [36, с. 25].

О. Хотинська Нор зауважує, що у розумінні міжнародно-правових документів доступ до правосуддя традиційно почав розглядатися як принцип, що випливає з формули, закріпленої у ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав і обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [37, с. 298].

С. Кельбє доступ до правосуддя розглядає як важливий фактор у забезпеченні правовладдя у демократичній державі. Пронизуючи різні галузі права він водночас є і процесом і метою, має суттєве значення для осіб, які мають намір скористатися іншими процесуальними та матеріальними правами. Завдяки забезпеченню доступу до правосуддя постає реальна можливість захисту людей від посягань на їхні права, відшкодування збитків, заподіяних у наслідок цивільних правопорушень, власного захисту у кримінальних провадженнях [1, с. 63].

Р. Москаль розуміє доступ до правосуддя як один з елементів верховенства права не можна ототожнювати з «доступом до суду» як елементом права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Забезпечення доступу до правосуддя слід розглядати як позитивне зобов'язання держави, якому кореспондує низка прав, а саме: на справедливий суд, ефективний засіб правового захисту, недискримінаційне поводження тощо [38, с. 43].

О. Козакевич право на доступ до правосуддя визначає як рівну можливість кожної особи безперешкодно звертатися до суду з метою здійснення правосуддя, та участі в процесі розгляду спору на всіх його стадіях. Дане право передбачає як доступ до національних так і міжнародних систем правосуддя. Проте в обох випадках його зміст відрізняється як від права на судовий захист, що має на меті відновлення в правах, так і від права на справедливий судовий розгляд, метою якого є забезпечення стандартів незалежного, неупередженого судового розгляду. Це право засноване на принципі рівності всіх перед судом і є гарантією його реалізації. У правовій державі право на доступ до правосуддя повинно забезпечуватись правовими засобами, які сприятимуть усуненню та зменшенню бар'єрів доступу до правосуддя [39].

Отже, враховуючи доктринальні розробки іноземних держав і виклики часу, доступ до правосуддя варто тлумачити у значно ширшому розумінні, ніж у національній нормативній та доктринальній сферах. Чинний підхід відповідає лише першому поколінню права на доступ до правосуддя з чотирьох поколінь розуміння та реформування цього явища. Ігнорування швидких та дешевих альтернативних засобів вирішення спорів (арбітражу, медіації, переговорів, фасилітації) у порівнянні з процесуально обтяжливим та дорогим класичним правосуддям погіршує захищеність прав людини та забезпеченість правопорядку в державі.

Доступ до правосуддя має бути забезпечений шляхом поширення правової грамотності і особистісної культури для запобігання виникненню конфліктних ситуацій та стимулювання осіб до самостійного врегулювання спорів. Варто прагнути, щоб класичне правосуддя використовувалось лише у разі неможливості використання альтернатив у зв'язку з природою спору або через вичерпання попередніх засобів [36].

Висновки. Слід зазначити, що упродовж трьох десятиліть незалежності України категорія «доступ до правосуддя» зазнала певних змін. На початковому етапі – у пізньорадянський період та перші роки незалежності дослідження цієї категорії було зосереджено переважно в межах судочинства, трактуючи доступ як формальну можливість звернення до суду. У подальшому, особливо після ухвалення законів «Про судоустрій і статус суддів» 2010 та 2016 років, спостерігається зміна акцентів у наукових підходах до розуміння доступу до правосуддя. На доктринальному рівні цей феномен почали розглядати ширше – як комплексну юридичну, соціальну та інституційну категорію, що охоплює не лише доступ до суду,

а й до ефективних способів захисту прав, правової допомоги, належного судового розгляду та виконання рішень.

Зважаючи на різноманітні підходи до розуміння поняття категорії «доступ до правосуддя», на сьогодні, ми можемо розглядати цю категорію як гарантовану державою можливість людини звернутися до суду для захисту своїх прав і свобод, що тягне за собою дотримання вимог процесуальних норм розгляду справи, ефективного вирішення спору та виконання судового рішення. Такий підхід включає також аспекти правової обізнаності населення, безбар'єрності юридичних процедур, доступності правової допомоги, альтернативних способів вирішення спорів (медіація, арбітраж), а також цифровізації правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кельбя С. Г. Доступ до правосуддя як елемент правовладдя у сучасній демократичній державі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 83. Т. 1. С. 59-64. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.7>.
2. Сверба Ю. І. Деякі підходи до визначення поняття «доступ до правосуддя». *Альманах права*. 2020. Вип. 11. С. 208-213.
3. Сверба Ю. І. Доступ до правосуддя як елемент верховенства права. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 236-240.
4. Ясельська Н. Особливості розуміння сутності права на доступ до правосуддя. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 193-200. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.2204>.
5. Верба І. О. Доступ до правосуддя: підходи до тлумачення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3(118). С. 79-83. DOI: [10.31733/2078-3566-2022-3-79-83](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-3-79-83).
6. Климович І. Д. Аналіз поняття «доступ до суду» у судовій практиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. № 78. Т. 2. С. 332-335. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.53>.
7. Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 262-268. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.43>.
8. Шибіко В. П., Данкевич М. С. Міжнародні стандарти доступу до правосуддя у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 1-2. С. 86-101. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2020.1/86-101>.
9. Кучинська О. П., Щиголь О. В. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 20-30. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/20-30>.
10. Горбалінський В. В. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 263-265. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/56>.
11. Матат Ю. Право на доступ до суду: європейська традиція та проблеми забезпечення в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 28. С. 19-23.
12. Гура О. В. Доступ до правосуддя у практиці Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 3. С. 163-166.
13. Ходаковський І. Розв'язання цивільних спорів. Київ : Політвидав. України, 1974. 111 с.
14. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2007. 249 с.
15. Бойко П. Доступ до правосуддя: між ілюзією і реальністю. *Юридичний вісник України*. 2004. № 9(453). С. 1-4.
16. Ларін М. Право на доступ до правосуддя: ілюзорне чи реальне? *Юридичний вісник України*. 2003. № 40. С. 5.
17. Марочкін І. Є. Доступність правосуддя. *Проблеми законності*. 2003. Вип. 58. С. 125-131.
18. Битяк Ю. Становлення та шляхи забезпечення доступності правосуддя в адміністративному судочинстві. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2003. № 1. С. 51-60.

19. Сібільова Н. В. Доступність правосуддя у громадянському суспільстві. *Доступність правосуддя в громадянському суспільстві* : Матеріали семінару (м. Київ, 14-15 лист. 2002 р.). Київ : Центр суддівських студій, 2002. 30 с.
20. Шевчук П. І. Питання про доступність правосуддя та правової допомоги потребує законодавчого вирішення. *Вісн. Верхов. Суду України*. 2000. № 2(18). С. 38–41.
21. Шевчук П. І. Доступ до правосуддя: сучасний стан і шляхи вдосконалення. *Адвокат*. 2000. № 1. С. 3–5.
22. Шило О. Г. Доступність правосуддя: деякі кримінально-процесуальні аспекти. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2005. Вип. 10. С. 179-185.
23. Про судоустрій України : Закон України від 07.02.2002 р. № 3018-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text>
24. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. № 2296-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text>
25. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Харків : Право, 2008. 304 с.
26. Жаровська І. М. Доступність права: теоретико-правові проблеми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2006. 20 с.
27. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text>
28. Ткач К. В. Рух «доступ до правосуддя» – загальна передумова реформування цивільного судочинства в європейських країнах. *Проблеми законності*. 2010. Вип. 109. С. 212-222.
29. Лужанський А. В. Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 10. С. 45-48.
30. Мокрицька І. Я. Доступність правосуддя як шлях до забезпечення права на судовий захист у кримінальному процесі: науково-теоретичний аспект. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право"*. 2015. № 1(11). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15miynta.pdf>
31. Шуміло О. М. Щодо доступу до правосуддя в галузі охорони довкілля. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 34. Т. 2. С. 56-59.
32. Ясинок М. М. Доступ до правосуддя як важлива гарантія демократичного суспільства. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 79-85.
33. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
34. Балацька О. Р. Квінтесенція правової природи права на доступ до правосуддя у правовій системі держави. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 1. Ч. 1. С. 20-25. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.2>.
35. Козакевич О. М. Забезпечення доступу до правосуддя в транзитних умовах : дис. ... д-ра філософії : 08 Право : 081 Право. Одеса, 2021. 232 с.
36. Бурій В. О. Право на доступ до правосуддя як одна з передумов забезпечення інших прав і свобод людини. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 25-28. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2018.25-28>.
37. ХотинськаНор О. Стандарт «безсторонність суду» як гарантія забезпечення доступу до правосуддя. *Доступ до правосуддя в умовах сталого розвитку: до 30-річчя незалежності України* : колективна монографія / за заг. ред. Юрія Притики та Ірини Ізарової. Київ : ВД «Дакор», 2021. С. 297-312.
38. Москаль Р. М. Вимоги верховенства права стосовно доступу до правосуддя. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 36-49. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201152.36>.
39. Козакевич О. М. Фундаментальність права на доступ до правосуддя. *Концептуалізація та використання правової спадщини* : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Одеса, 26 груд. 2018 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», каф. загальнотеорет. юриспруденції. URL : <https://hdl.handle.net/11300/11949>.

